

Стефана Димитрова
ЕЗИКОВА АСИМЕТРИЯ

Stefana Dimitrova
LINGUISTIC ASYMMETRY

Abstract: Asymmetry is the absence or violation of symmetry. Symmetry and asymmetry are important properties of both physical and abstract systems. They are also relevant to linguistics, especially in the context of lexical and grammatical analysis. Asymmetries appear at various stages in the evolution of language at all levels. The absence or violation of symmetry can have important consequences for a system.

Keywords: linguistic symmetry and asymmetry, violation of symmetry, adaptive asymmetry, compressive asymmetry, asymmetric predicates, empathic asymmetry.

Съществуват лингвистични проблеми, от гледната точка на които могат да бъдат обсъждани редица въпроси, свързани с архитектурата на човешкия език и с неговото функциониране. До този извод стигнах за пръв път, когато преди повече от половин век започнах да се занимавам с така наречените изключения, които би било по-правилно да бъдат определени като резултат от действието на езиковите микроправила. Тогава построих един курс по руска морфология, изцяло ситуиран в рамките на морфологичните изключения. И в него по един естествен начин намериха място всички въпроси, свързани с описанието на морфологичните множества, но погледът към тях беше насочен „от другата страна“, не по линията стандартно – нестандартно, а по посока раритетно – фреквентно. Малко по-късно на един симпозиум във Велико Търново, посветен на езиковата интерференция, споменатото ми убеждение получи нови потвърждения, защото

разнообразието в тематиката на предложените доклади показва възможността през призмата на интерференцията между два и повече езика да се разгледат всички езикови равнища. Заниманията ми с лингвистичния релятивизъм неминуемо водеха към всички въпроси, свързани с асиметрията на човешкия мозък и с асиметрията както в отделните езикови системи, така и между езиците.

Аз далеч не съм от първите български автори, посветили внимание на езиковата асиметрия. Първопроходците в тази област са колежките Бистра Алексиева (2011), Палма Златева (1981) и Малина Иванова (1976). Те имат и много последователи, но у нас темата е поставена от тях. В повечето наши изследвания от тази област преобладава фактическият, илюстративният материал, събирането и класификацията на който са погълнали много сили и време. Струва ми се, че сега е моментът за една по-широка теоретична разработка на тази интересна проблематика.

В международен план разбирането за езиковата асиметрия е свързано с имената на Фердинанд дьо Сосюр, Сергей Осипович Карцевски, Юрий Сергеевич Маслов, Луи Йелмслев, Владимир Григориевич Гак и техните ученици и следовници. Както се вижда, тази проблематика се заражда в европейското езикознание, но сега вече е актуална в световен мащаб.

Симетрия и асиметрия има не само в езика. Това са два много важни принципа на изграждането на всички съществуващи в света системи. Симетрията се разбира като пропорционалност и съразмерност между елементите на системата, а асиметрията като неравномерно, несъразмерно положение на елементите в системата и като нарушаване на релациите помежду им. Това са истини, известни от древни времена. Трудно може да се каже кой е предложил термина *симетрия*, но е известно, че противопоставеният му термин *асиметрия* принадлежи на древногръцкия скулптор Питагор Регийски, живял през V в. пр. н. е. Наблюденията на мислителите от различни епохи над симетрията и асиметрията вървят до голяма степен паралелно, но между тях няма равнопоставеност. Симетрията се възприема като нещо нормал-

но и се описва в най-различни научни области, а така също в изкуствата. Съвсем не е случайно разбирането за златното сечение на лицето като еталон за човешка красота. Асиметрията дълго се възприема като нещо маргинално, нетипично, необлигаторно и се описва някак селективно, в зависимост от личния интерес на изследователите или под влияние на някои случайни фактори и стимули. За активно изучаване на асиметрията можем да говорим едва във връзка с изследването на хемисферите на главния мозък във Франция през XVIII в., т.е. през епохата на Просвещението.

В най-общ вид асиметрията на мозъчните хемисфери може да бъде определена като функционална. Външно между тях не се наблюдават съществени различия, т.е. структурната им организация е еднотипна. Но функционално те коренно се различават и не се дублират, а се намират в допълнително (комплементарно) отношение. За разбирането на това положение спомагат особено много откритията на френския лекар Пол Пиер Брока и на немския лекар Карл Вернике. През 1861 г. при аутопсия на починал пациент с афазия (загуба на речта) Брока открива речемоторния (или речедвигателния) център в третата фронтална гънка на лявото полукълбо, а през 1873 г. Вернике при аналогична процедура открива слуховия център в първата слепоочна гънка на същото полукълбо. По-късно учените се убеждават, че местата на тези центрове невинаги са точно такива, че те могат да се намират у някои пациенти в дясното полукълбо или в други мозъчни гънки, че са блуждаещи у децата – приблизително до 4-годишна възраст при момиченцата и до 5-годишна възраст при момченцата и т.н. Но най-важното е, че двата центъра при всеки човек са винаги в едно от полукълбата, защото са тясно свързани със специфични дългообразни нервни влакна. Когато към наблюденията на споменатите центрове се присъединяват и езиковедите, става ясно, че локализацията им зависи до голяма степен от езиците на носителите, подложени на наблюдение: при носителите на езици от така наречения европейски стандарт, към който спада и нашият език, центрoвете са обикновено в лявото полукълбо, а при носителите на аглутинативните езици (японски, китайски), и особено на

онези от тях, които биват наричани аморфни (езиците на американските индианци, т.е. семейството *америнд* и най-вече групата *на-дене*, в която се откриват сходства с енисейските езици и преди всичко с още живия *кетски* език, някои островни езици и др.) са най-често в дясното полукълбо.

Това откритие има огромно значение както за изследването на анатомията и физиологията на човешкия мозък, така и за науката за езика, лингвистиката. В по-широк план може да се каже, че тук се крие една от причините за обвързването на хуманитарното знание с всички науки за човека и за взаимното обогатяване на методиките, прилагани в области, доскоро приемани за абсолютно противоположни и изолирани една от друга. И още нещо: връзката на лингвистиката с точните науки се крепи предимно на тяхната всеобща зависимост от теорията на системите и от безспорния факт, че развитието на самата лингвистика върви по посока на нейното постъпателно приближаване към точните науки. Това се изразява във формулирането на максимално точни правила и дефиниции и в стремежа за констатация и адекватно описание на факти, поддаващи се на изчислителни процедури.

Тъй като в различните системи съществуват нееднотипни видове симетрия и асиметрия, една от първите задачи на лингвистиката става изясняването на това каква симетрия и асиметрия се наблюдава в човешкия език, в отделните езици и на отделните езикови равнища. За разлика от асиметрията на мозъчните хемисфери, езиковата асиметрия е до голяма степен структурна. В. Г. Гак (Гак 1998) отбелязва синтагматичния аспект на структурната езикова асиметрия и го тълкува като водещ в нейните най-разпространени прояви, които са обозначени от него като адаптивна и компресивна асиметрия. Адаптивната асиметрия е преобладаване на броя на формите над броя на функциите – това се изразява най-осезаемо в синонимиката на езика. В българския език ние имаме типична адаптивна граматична асиметрия между формите на спомагателния глагол *бе* и *беше*. В по-ранни етапи от историята на езика ни на семантично равнище това не са абсолютни синоними. Формата *бе* е възприемана като по-ди-

намична и неитеративна, а *беше* като по-наративна и свързана с фиксацията на по-продължително времетраене. Тези разлики започват да избледняват преди всичко в диалектите и в разговорната реч и оттам започват да губят значение и в книжовната норма. Аналогично е положението с някои глаголи, разполагащи с итеративен и неитеративен вариант като *яхам* и *яздя*, *плувам* и *плавам* и т.н. Често, когато адаптивната асиметрия има слаба функционално-семантична натовареност, в езика започват да се наблюдават редуccionни процеси и като правило те обикновено се зараждат в разговорната реч. В този смисъл разговорната реч може да бъде определена като коректив на книжовната норма, действащ в рамките на закона за икономия на езикови средства и мозъчни усилия. Общеизвестно е избледняването на формите на българския плусквамперфект (*бях писал: Преди да дойде бях му писал няколко писма*) и частичното му изместване от перфекта (*писал съм: Преди да дойде съм му писал няколко писма*) – едно явление, възникнало определено в разговорната реч.

Компресивната асиметрия е антипод на адаптивната. При нея броят на функциите преобладава над броя на формите. Това се наблюдава предимно при полисемията и омонимията. Тези две явления имат различни логически и психологически основания, които са добре известни на всички, които са се занимавали поне малко с лексикология. Напоследък особен интерес предизвикват новите омоними, възникнали в резултат на активните контакти с чужди езици, например употребата на думата *паста* не като наименование на сладкарско изделие, а в италианското ѝ значение на тестено изделие за супа или основно ядене; също така на думата *макарони* не като синоним на един вид италианска паста, а като название на френско сладкарско изделие. Могат да се дадат много примери за компресивна асиметрия, но най-важно е да се подчертае, че тя възниква, за разлика от адаптивната асиметрия, главно в книжовния език.

Между двата вида асиметрия в езика също се наблюдава както симетрия (известна пропорционалност), така и асиметрия (структурна неравнопоставеност) на езиковите средства. Колко-

то по-просто по устройство е дадено езиково равнище, толкова по-лесни за наблюдение са симетрията и асиметрията на елементите му. И толкова по-симетрично изградено изглежда то. На фонологично равнище симетрията се изразява преди всичко в преобладаващия дихотомичен принцип: гласни и съгласни, звучни и беззвучни съгласни, предни и непредни гласни и т.н. Но тя е съпроводена постоянно от асиметрия, изразяваща се в количествено неравновесие между елементите: не е известен език, в който гласните и съгласните да съвпадат по брой; в повечето езици гласните са много по-малобройни, в някои се наблюдава обратното съотношение (фински, редица енисейски езици, повечето островни езици). В българския език като асиметричен антипод на всички останали съгласни се проявяват сонорните съгласни. Освен че са малко на брой, те самите са на границата на действието или съвсем извън действието на дихотомичния принцип – имаме само един вибрант **Р** и един латерален звук **Л**. При тях дихотомията, а следователно и симетрията като цяло, се проявява само в наличието на палатален и непалатален вариант.

В синтагматичен аспект планът на изразяването и планът на съдържанието, които по дефиниция не могат да бъдат изоморфни, в речта са членими непаралелно: от една страна, възникват аналитични формации (когато няколко означаващи се съотнасят с едно означавано), а от друга страна, едно означаващо възплъщава няколко означавани. Именно това свойство на живите езици поражда споменатите два вида асиметрия – адаптивна и компресивна. Асиметрията може да бъде открита и в семиотичен аспект, когато се нарушава релацията знак – означавано. Това са случаите с нулеви морфемни, най-честа от които е нулевата флексия, например м.р. в български *мъж-Ø* при *жен-А, дет-Е, пол-ЕТА*. Тук се отнасят интерфиксите в словообразуването (*вод-О-над, орл-ОВ-ски*), десемантизираните елементи в синтактичните конструкции (*ВЗЕМИ, че кажи*) и случаите с липса на означавано, например непроезносимите букви, представени в ортографията (*чесТно, безсъвестно*). По аналогия с последното явление в просторечието, а оттам и в разговорната реч семантично и дериватологично

неоснователно започнаха да се появяват непълноценни в смислово отношение лексеми като *беЗмислено* вм. правилното *беЗСмислено*, *вкуСотия* вм. правилното *вкуСНотия* и др. под.

Асиметрията в езика е свързана преди всичко с нарушаването на дихотомичния принцип в езиковата архитектура. А самият дихотомичен принцип се базира на наличието на двусъставни опозиции (гласни – съгласни, говорещ – слушащ, определеност – неопределеност и проч.). Не е трудно да се забележи, че повечето опозиции не се състоят от равни по обем и функционална релевантност части. Категорията число например има във всички (или поне във всички добре описани) езици един немаркиран, изходен член и това е единственото число; единственото число доминира във функционален план, употребява се по-често и дори може в синекдохичните формации да замества множественото число (*Пиперът узря, а слънчогледът още не е*). При това тук единственото число не е представено във вид на някакви събирателни имена (*народ, население, хор, оркестър*), а замества обозначенията на разчленени множества, т.е. изема семантично то основание на формите за множествено число.

Колкото по-нагоре се издигаме по лингвистичните равнища, толкова повече дихотомичният принцип избледнява. В морфологията той е силно нарушен от наличието на съществителни от групите *Pluralia* и *Singularia tantum*, от употребата на редица глаголи само в свършен или несвършен вид (срв. *мигна* и *вяхна*), от синекдохичната замяна в числовите форми (*Зърното вече зреє*), от нивелирането на квантитативността в случаи от типа *небе // небеса, тяло // телеса* и проч. Това нивелиране напоследък получава нечувани размери. Именно от разговорната реч дойде несъществуващата в недалечното минало форма *дебат* на думата, която се отнасяше строго към групата *Pluralia tantum* и се произнасяше само като *дебати*. Друга форма на нивелирането, възникнала отново в разговорната реч, е „удвояването“ на множественото число на думи, дошли от други езици, например *медии* като множествено число на формата *медия*, която в изконния си вариант сама по себе си е в множествено число. Същото се на-

блюдава с *памперси, легенси* и мн. др. На синтактично равнище едва ли може да се говори за дихотомия при простите и сложните изречения, защото все повече езиковеди започват да тълкуват самите сложни изречения като организирани по специфичен начин набори от прости изречения. Откриването на дихотомии на лексикално и текстово равнище е свързано повече с желанието от някои изследователи, а не с действителното положение на нещата. Там езикът функционира в триизмерно и дори полиизмерно пространство.

Говорейки за функционирането на езика в което и да било комуникативно пространство, трябва да направим едно уточнение във връзка с казаното в предишния текст за характера на езиковата асиметрия и нейните различия с мозъчната. Първата бе определена като структурна, втората като функционална. Но тук му е мястото още веднъж да подчертаем, че и структурната асиметрия има функционални измерения. Това се обяснява с факта, че на речево равнище едно и също съдържание може да бъде изразено с различни средства и в същото време едно и също средство може да изрази различни съдържателни същности. Еволюцията на езика през дългия период на своето съществуване поражда още един аспект на езиковата асиметрия – динамичния. Той е свързан с факта, че езиковите елементи, с други думи репертоарът от езикови средства, се развиват неравномерно, а релациите между езиковите множества са различни както в отделните езици, така и в рамките на един език. Много известен пример в това отношение е късното развитие на прилагателните в славянските езици. Дълго време, почти до края на XVII в. ролята на определители в изреченията играят главно сравнителни конструкции или просто аглутинативни формации от типа *планина човек, снага-топола* и под. В същото време в романо-германските езици и особено във френски има една широко развита мрежа от прилагателни, която при възникващите езикови контакти започва да влияе много активно и на славянските езици в областта на аджективната дериватология.

Едно по-внимателно вглеждане в езика, а по-точно в неговата комуникативна функция, която е безусловно най-важната от всичките му функции, показва, че асиметрията е важен фактор за осигуряването на комуникативни сполуки в различни ситуации. Компресивната асиметрия обезпечава ефективността на езика в оптимални и стабилни условия на комуникация. Такива са наличието на стереоскопична ситуация, т.е. достатъчен достъп на говорещия до съзнанието на слушащия, общ роден език, близко ниво на интелигентност на участниците в речевия акт, добронамереност и спазване на кооперативния принцип на П. Грайс както от създателя, така и от реципиента на езиковото съобщение. Оптимални и стабилни условия на комуникация се наблюдават в най-чист вид при общуването на хора от една или близки професии, на научни форуми, при посещения на театрални представления от компетентна и квалифицирана публика, при изнасяне на лекции пред подходяща в професионално отношение аудитория и т.н. Както се вижда, тук става въпрос за една широка зона, обхваната от книжовната реч. Но оптимални условия на комуникация може да има и при употребата на разговорния език. В случая голяма роля играят конкретните ситуации на общуване. В така наречените стандартни ситуации, известни на всички нормални носители на езика, възникват езикови формации, представляващи крайна форма на адаптивната асиметрия – това са елиптически образувания от типа на номинативните изречения, използвани например при закупуване на билет за пътуване: *Един. Пловдив. Втора*. Компресивната асиметрия осигурява приспособяването и съхраняването на езика в екстремни и променливи условия на комуникация. Такива са интелектуалната неравнопоставеност на участниците в комуникацията, силните различия в лингвистичната им компетенция, несъвпадението на стилистичните им нагласи и пристрастия, взаимната неосведоменост за биотичните характеристики на събеседника и т.н. При това положение на говорещите им се налага да изграждат силно обяснителен текст, в който се наблюдават взаимозаменими изречения или фрагменти на изречения, отделни синонимични номинации и сравнителни

конструкции с приблизителна семантична близост. Екстремните и променливи условия на комуникация не са нещо регулярно и закономерно. Те имат предимно спорадичен характер и често са белязани от някаква неочакваност. Те са във връзка със социалните катаклизми в различните общества, а в по-личен план във връзка с променливите психологически състояния и нагласи на участниците в речевите актове.

Много лингвисти са си задавали въпроса „Защо езиковите системи се отличават със симетрия и асиметрия?“. Този въпрос е получавал несъвпадащи отговори от гледна точка на различни изходни теоретични позиции. Струва ми се, че най-задълбочено е надникнал в същността на този въпрос С. О. Карцевски (1965), който подлага на наблюдение асиметричния дуализъм на лингвистичния знак. Според него вътрешната, същинската част на знака представлява симетрична структура, изградена дихотомично – едно означаващо и едно означавано. Но езиковият знак не е нещо неподвижно, петрифицирано. Неговата специфика е в това, че той еволюира. Симетричен е само в началото на съществуването си. По-нататъшното му функциониране води до появата на асиметричен дуализъм, т.е. означаващото се стреми да обхване и други функции, освен неговата собствена, а означаваното се стреми към изразяване с други средства, несъвпадащи със собствения му знак.

Асиметричният дуализъм на езиковия знак има две характерни прояви: първата е в разграничаването на центъра и ядрото му, а втората – в постепенното раздалечаване на означащо и означавано. В съвременните лингвистични теории се приема за аксиома различаването на центъра и периферията на езиковия знак. Нещо повече, това се смята за езикова универсалия, проявяваща се в различни аспекти. От конструктивно гледище ядрото на знака са основните фонемни, най-активните в даден период дериватологични, морфологични и синтактични модели, а периферията е съставена от всички отклонения от тези модели. От категориално-семантично гледище центърът е съставен от типичните (наричани още типови) за дадената категория форми и значения, а

периферията се изгражда от промеждутъчни форми и значения, които размиват границите между дадена категория и другите езикови категории. Във функционален план за център се приемат редовно употребяваните форми, а за периферия – не особено фреквентните. От гледна точка на социолингвистиката центърът е зона, общоизвестна на всички нормални носители на езика, а периферия – елементи, свойствени на малки части от социума. Каквито и ракурси за наблюдение на езика да очертаем, ще се убедим, че асиметрията атакува системността на езиковите явления, структурното устройство на езика и неговото функциониране. И още нещо. Лингвистите от най-различни школи и направления все повече признават, че при изграждането на асиметрични отношения в езика огромна роля играят редица семантико-прагматични прескрипции и рестрикции.

Руският социолингвист Леонид Петрович Крисин (2012, 2014) въведе термина *асиметрични предикати*. Той се отнася за предикати, които в определени изкази могат да се употребяват за изразяване на равнопоставеност, а в други са лишени от тази възможност. Например ако двама студенти се отличават с известна прилика, може да се каже *Иван и Петър си приличат*, *Иван прилича на Петър* или *Петър прилича на Иван*. Но сходството между баща и син в нормална, немаркирана ситуация може да се изрази само по модела *Синът прилича на баща си*, но не и *Бащата прилича на сина си*. Житейската неравнопоставеност между аргументите на сравнението не позволява изграждането на симетрична конструкция с размяна на местата им. По същата причина може да се каже *Учениците се държаха дръзко с учителя си*, но абсолютно неприемливо е твърдението *Учителят се държеше дръзко с учениците*, макар че той може и да им се е карал и дори да е обидил някого. Разбрана в по-широк смисъл предикацията (не само като употреба на някакво сказуемо в изречението!), тя става несиметрична и при изразяване на определен вид отношения с помощта на съществителни, прилагателни, притежателни местоимения и др. Така директорът на един завод напълно спокойно може да го нарече *Моят завод*, но работниците биха

казали *Нашият завод*, макар че за материална собственост тук въобще не става дума, а по-скоро за асиметрично положение в завода и за асиметрична степен на отговорност за него. По същата причина ръководителят на една вузовска катедра може да каже *Моята катедра*, а сътрудниците ще я нарекат *Нашата катедра*.

Много близка по своята същност до асиметричната предикация е и асиметричната номинация. Един учител може да нарече по собствено име ученика си, но ученикът може да се обърне към учителя само по фамилно име + *господин / госпожа*, макар много добре да знае собственото име на учителя си. Ситуацията на неравнопоставеност диктува формата на речево поведение, на така наречения речев или езиков етикет, в който обръщението към събеседника е строго протоколирано във всички живи езици. И обратното. Ситуацията на равнопоставеност води към симетрични изкази от гледна точка на употребените в тях обръщения. В зависимост от степента на близост между говорещите симетрично могат да се употребяват собствени или фамилни имена, актуализатори на отношенията от типа на *господин / госпожа* и т.н.

Речевият етикет в отделните езикови традиции не съвпада. В някои англоезични страни, главно в САЩ, е прието студентите да се обръщат към преподавателите си с малките им имена, децата да наричат по този начин бабите си, дядовците си, лелите си и всички други по-възрастни роднини и познати. Тоест там се наблюдава симетрия в зоната, която според нашата досегашна традиция е все още асиметрична. Но тъй като в езиковия етикет има до голяма степен модни тенденции, то и у нас вече има много примери за усвояване в български семейства на англоезичния етикет. Това води до изместване на асиметрията от нов тип симетрия. Не са редки случаите, когато чуждият модел се възприема от хора, непознаващи добре езика, от който той идва. Така в нашия език има асиметрия между говоренето на *ти* и на *вие*, която допреди няколко десетилетия доста строго се спазваше. Под едно малко криво разбрано влияние на английския език се наблюдава масово преминаване към говорене на *ти* в случаи, които доскоро се считаха за недопустими. Това криворазбрано

пренасяне на чуждия модел е свързано с незнанието, че английското *You* въобще не е *ти*, а *вие*, че в съвременния английски език няма *ти* и че англичаните фактически говорят дори на домашните си любимци на *вие*. Но нещата там са по-сложни. При липса на отделна форма за единствено число англоговорещият с добра лингвистична компетенция изгражда по съвсем различен начин текста си, когато в него се фиксира по-голяма близост или дори фамилиарност или, напротив, когато в него се отразяват доста дистанцирани отношения. Тази типична английска асиметрия на текстово равнище се чувства много добре от високо квалифицираните преводачи и затова в хубавите български преводи на английска литература се появява абсолютно разграничено обръщение на *ти* или *Вие*. Така асиметрията в нашия език се поддържа главно от местоименните форми и съгласуваните с тях глаголи, т.е. има и морфологична основа, а в английския език се изгражда на чисто лексикална основа.

През XX век лингвистите обърнаха поглед към едно интересно явление със семантичен и прагматичен характер, наречено *емпатия*. Първ за него заговори изключително сериозно американският лингвист Сусумо Куно (1987). У нас с емпатия първа започна системно да се занимава Корнелия Илиева (1985). В последно време думата „емпатия“ се употребява от представители на различни науки – психолози, социолози, социолингвисти и др., от което границите на този термин започнаха да се развиват. В лингвистиката емпатията се свързва със степента на близост между участниците в речевия акт и със съизмеримостта по различни показатели на обектите на езиковото съобщение. Спазването на неписаните закони на емпатията е характерно за всички носители на езика, макар и никой да не им е предлагал запознаване с някакви правила или препоръки. Ако например говорещият има брат Иван, женен за някоя си Мария, при представянето на тази съпругеска двойка той непременно ще каже *Това са брат ми Иван и съпругата му Мария*, но никога в рамките на сериозната употреба няма да изрече *Това са снаха ми Мария и съпругът ѝ Иван*. Изграждането на езиковото съобщение подсказ-

ва, че между говорещия и лицето Иван близостта е по-голяма. Пак по правилата на емпатично издържаното говорене се отчитат връзките и отношенията между адресата на речта и третото лице (или лицата), за което се говори. Така една майка би казала на детето си *Татко ти си идва, иди да му отвориш*, но не и *Съпругът ми си идва, иди да му отвориш*. Съществуват много маркирани ситуации, в които правилата на емпатията се нарушават и тогава от асиметрична употреба се преминава към симетрична. Ако майката на едно дете каже на съпруга си *Виж какво прави синът ти!*, тя може да изрази по този начин недоволство от поведението на сина им и едновременно с това да упрекне съпруга си в незаинтересованост за неговото възпитание; но със същото изречение тя би могла и да похвали детето за някое добро дело или решение и едновременно с това да повдигне настроението на бащата, подчертавайки неговата роля в семейството. В живата реч това е едно и също изречение на лексикално, морфологично и синтактично равнище, но на супрасегментно равнище (в случая на интонационно равнище) това са две различни изречения. С други думи конструктивно те са симетрични, но изразяват две различни съдържателни структури с помощта на интонационна асиметрия.

Ако разглеждаме емпатията не само във връзка с човешки същества, ще забележим, че критериите за изграждане на асиметрични отношения са доста прозрачно ясни и напълно подлежат на описание. Един от тези критерии е размерът на предметите. Ако на тротоара пред една църква има оставен велосипед, на въпроса *Какво виждаш?* всеки ще отговори *Една църква и пред нея един велосипед* или *Един велосипед пред църквата*, но едва ли някой би казал *Една църква зад един велосипед* или *Една църква зад велосипеда*. При всички положения за ориентир ще бъде избран по-големият предмет. И само ако по-малкият предмет е предварително известен, тогава той може да бъде приет за ориентир, например *Виждам велосипеда си пред една църква*. В българския език в подобни случаи се използват артиклите или други актуализатори от типа на притежателни местоимения, прилага-

телни и др. Могат да бъдат показани още много примери, които доказват, че в речта асиметрията може да се редуцира и дори да се анулира под въздействието на взаимодействието на езиковите знакове в изказа и в конкретната ситуация.

В историята на лингвистиката се наблюдават интересни акценти при изследването на езиковата асиметрия. В началния период вниманието е насочено към нейната същност, към пораждащите и поддържащите я причини и фактори. В последно време се изследва особено активно текстообразуващата роля на асиметрията и нейната стилистична стойност. Особено ми допада една мисъл на руската изследователка на експресивния синтаксис Е. М. Береговска: „Понятието симетрия се съчетава с понятието асиметрия и образува с него определено единство. Симетрията изглежда красива затова, че винаги се съпоставя с асиметрията. Без нея тя би изглеждала просто еднообразна и монотонна“ (Береговска 2004: 54).

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексиева 2011: Алексиева, Б. *Теория и практика на устния превод*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“. // **Aleksieva 2011:** Alexieva, B. *Teoria i praktika na ustniya prevod*. Sofia: UI „Sv. Kl. Ohridski“.

Береговска 2004: Береговская, Е. М. *Очерки по экспрессивному синтаксису*. Москва: Русское слово. // **Beregovska 2004:** Beregovskaya, E. M. *Ocherki po expressivnomu sintaxsisu*. Moskva: Russkoe slovo.

Гак 1998: Гак, В. Г. *Языковые преобразования*. Москва: Языки русской культуры. // **Gak 1998:** Gak, V. G. *Yazikovie preobrazovaniya*. Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury.

Златева 1981: Златева, П. Функционални аспекти на английското it в българския език. – В: *Съпоставително езикознание*, № 6, 39–47. // **Zlateva 1981:** Zlateva, P. Funkcionalni aspekti na angliyskoto it v balgarskiya ezik. – In: *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 6, 39–47.

Иванова 1976: Иванова, М. За превода на полските деепричастия на български език. – В: *Съпоставително езикознание*, № 1, с. 5–9. // **Ivanova 1976:** Ivanova, M. Za prevoda na polskite deeprichastiya na balgarski ezik. – In: *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 1, s. 5–9.

Илиева 1985: Илиева, К. *Местоимения и текст*. София: Издательство на БАН „Проф. М. Дринов“. // **Илиева 1985:** Илиева, К. *Mestoimeniya i text*. Sofia: Izd-vo na BAN „Prof. M. Drinov.

Карцевски 1965: Карцевский, С. О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака. – В: Звегинцев, В. А. (сост.). *История языкознания в очерках и извлечениях*. Ч. II. Москва: Прогресс. // **Karcevskiy 1965:** Karcevskiy, S. O. Ob asimetrichnom dualizme lingvisticheskogo znaka. – In: Zvegincev, V. A. (sost.). *Istoriya yazykoznaninya v ocherkah I izvlecheniyah*. Ch. II. Moskva: Progress.

Крисин 2012: Крысин, Л. П. *Язык в современном обществе*. Москва: Русское слово. // **Krisin 2012:** Krisin. L. P., *Yazik v sovremenном obshchestve*. Moskva: Russkoe slovo.

Крисин 2014: Крысин, Л. П. *Жизнь слова*. Москва: Русское слово. // **Krisin 1987:** Krisin, L. P. *Zhizn slova*. Moskva: Russkoe slovo.

Куно 1987: Kuno, Susumo. *Functional Syntax. Anaphora, Discourse and Empathy*. Univ. of Chicago Press.